

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет №6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «**Практикум з вікової та педагогічної психології**»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

*053 Психологія (практична психологія)
(для денної та заочної форми навчання)*

За темою №7: Методи психодіагностики підлітків

Харків 2020

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 23.09.20 р. № 9

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 16.09.20 р. № 6

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 18.09.20 р. № 5

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (протокол від 07.09.2020 р. № 9)

Розробники:

1. старший викладач кафедри соціології та психології факультету № 6
Алексєєнко Н.В.

Рецензенти:

1. доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології
Харківського національного педагогічного університету імені
Г.С.Сковороди Кузнецов М.А.;
2. доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціології та
психології Харківського національного університету внутрішніх справ
Тюріна В.О.

План лекції:

1. Особливості роботи психолога з підлітками.
2. Діагностика психофізіологічного розвитку підлітка.
3. Особливості розвитку пізнавальних здібностей підлітка.
4. Розвиток самосвідомості підлітка.
5. Професійне самовизначення підлітка.

Рекомендована література:

Основна:

1. Айзенк Г. Проверьте свои способности М..2002
2. Байард Р.Г. Байард Д. Ваш беспокойный подросток М..1996
3. Борулава Г.А. Психодиагностика умственного развития учащихся: уч. Пособие М..2004
4. Бурлачук Л.Ф. Психодиагностика личности К..1989
5. Бурлачук Л.Ф Морозов С.М. Словарь - справочник по психологической диагностике К.,1989
6. Графические методы в психологической диагностике Сост. Е.С.Романова, О.Ф.Потемкина М..1992
7. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения М., 1986

Допоміжна:

8. Болтунов А.П. Метод анкети., М., 1923

Текст лекції

Питання 1. Особливості роботи психолога з підлітками.

Особливості роботи психолога з підлітками обумовлені типовими для даного вікового етапу проблемами.

Підлітковим прийнято вважати період розвитку дітей від 11-12 до 15-16 років. Цей період знаменується бурхливим психофізіологічним розвитком і перебудовою соціальної активності дитини. У розумінні хронологічних кордонів віку в психологічній літературі немає єдності. Потужні зрушення, що відбуваються в усіх галузях життєдіяльності дитини, роблять цей вік «перехідним» від дитинства до дорослості. Підлітковий вік багатий драматичними переживаннями, труднощами і кризами. У цей період складаються, оформляються стійкі форми поведінки, риси характеру, способи емоційного реагування, це пора досягнень, стрімкого нарощування знань, умінь, становлення «Я», набуття нової соціальної позиції. Разом з тим це вік втрат дитячого світовідчуття, поява почуття тривожності і психологічного дискомфорту.

Підлітковий вік часто називають періодом диспропорцій у розвитку. У

цьому віці збільшується увага до себе, до своїх фізичних особливостей, загострюється реакція на думку оточуючих, підвищується почуття власної гідності і образливість. Фізичні вади часто перебільшуються.

Питання 2. Діагностика психофізіологічного розвитку підлітка.

Найбільш важливим моментом психофізіологічного розвитку підлітка є статеве дозрівання і статева ідентифікація, які є двома лініями єдиного процесу психосексуального розвитку. На психофізіологічному рівні дискомфорт підлітків пояснюється різними причинами:

- нестійкістю емоційної сфери;
- особливостями вищої нервової діяльності;
- високим рівнем ситуативної тривожності.

Найбільш інформативними в даному випадку можуть стати наступні діагностичні методики:

- апаратні методи визначення властивостей нервової системи;
- опитувальник «анамнестичних схем показників властивостей нервової системи»;
- опитувальник Айзенка (варіант для підлітків);
- опитувальник структури темпераменту В. М. Русалова (варіант для дітей і підлітків);
- опитувальник ЧХТ (риса характеру і темпераменту)
- тепінг-тест (визначення властивостей нервової системи за
- психомоторними показниками);
- опитувальник структури темпераменту Я. Стреляу;
- опитувальник САН (самопочуття-активність-настрій).

Питання 3. Особливості розвитку пізнавальних здібностей підлітка.

Особливості розвитку пізнавальних здібностей підлітка часто служать причиною труднощів в шкільному навчанні: неуспішність, неадекватна поведінка. Успішність навчання багато в чому залежить від мотивації навчання, від того особистісного сенсу, який має навчання для підлітка. Основна умова будь-якого навчання - наявність прагнення до придбання знань і зміни себе. Але в реальному шкільному житті доводиться стикатися з ситуацією, коли підліток не має потреби в навчанні і навіть активно протидіє навчанню.

Вивчення особливостей пізнавальної сфери підлітка

Сприйняття є надзвичайно важливим пізнавальним процесом, який тісно пов'язаний з пам'яттю: особливості сприйняття матеріалу обумовлюють і особливості його збереження.

Методики вивчення сприйняття:

- методика «Компаси» (сприйняття просторових ознак);

- методика «Годинник» (сприйняття просторових ознак);
- методика вивчення сприйняття часу.

Увага в підлітковому віці є довільною і може бути повністю організованою і контрольованою підлітком. Індивідуальні коливання уваги обумовлені індивідуально-психологічними особливостями (підвищеною збудливістю або стомлюваністю, зниженням уваги після перенесених соматичних захворювань, черепно-мозкових травм), а також зниженням інтересу до навчальної діяльності.

Методики вивчення уваги:

- методика «коректурна проба»;
- червоно-чорні таблиці;
- методика Мюнстенберга;
- методика «розстановка чисел»;
- методика «відшукування чисел»;
- методика «відшукування чисел з перемиканням».

До числа індивідуальних особливостей відносяться індивідуальні відмінності у функціонуванні пам'яті. Для успішності навчання підлітка способам раціонального запам'ятовування необхідно знати переважаючий тип пам'яті і індивідуальні особливості запам'ятовування.

Методики вивчення пам'яті:

- метод опосередкованого запам'ятовування (за Л. С. Виготським);
- метод піктограм (за А. Р. Лурія);
- методика «запам'ятовування чисел»;
- методика «запам'ятовування образів»;
- метод попарного відтворення.

Зв'язок пам'яті з розумовою діяльністю, інтелектуальними процесами в підлітковому віці набуває самостійного значення. У міру розвитку підлітка зміст його розумової діяльності змінюється в напрямку переходу до мислення в поняттях, які більш поглиблено і всебічно відображають взаємозв'язки між явищами дійсності.

Методики вивчення мислення:

- методика Векслера (дитячий варіант);
- ШТУР (шкільний тест розумового розвитку);
- методика «складні асоціації»;
- методика «Матриці Равена»;
- методика «аналіз відносини понять»;
- методика «виявлення загальних понять»;
- методика «кількісні відносини»;
- методика «інтелектуальна лабільність».

Необхідно також знати особливості мовного розвитку підлітка. Методики вивчення мовного розвитку:

- методика оцінки продуктивності вербального відтворення;
- тлумачення прислів'їв.

Методики вивчення мотивації навчання:

- методика вивчення мотивації навчання;
- мотивація схвалення - шкала Марлоу-Крауна;
- шкала локалізації контролю і ін.

Питання 4. Розвиток самосвідомості підлітка.

Вивчення особливостей розвитку особистості підлітка

Змістом психічного розвитку підлітка стає розвиток його самосвідомості. Однією з найважливіших рис, що характеризують особистість підлітка, є поява стійкості самооцінки і образу «Я».

Важливим змістом самосвідомості підлітка є образ його фізичного «Я» - уявлення про свій тілесний вигляд, порівняння і оцінка себе з точки зору еталонів «мужності» і «жіночності».

Особливості фізичного розвитку можуть бути причиною зниження у підлітків самооцінки і самоповаги, приводити до страху поганої оцінки оточуючими. Недоліки зовнішності (реальні чи уявні) можуть переживатися дуже болісно аж до повного неприйняття себе, стійкого почуття неповноцінності.

Підлітки частіше починають спиратися на думку своїх однолітків. Якщо у молодших школярів підвищена тривожність виникає при контактах з незнайомими дорослими, то у підлітків напруженість і тривога вище в стосунках з батьками і однолітками. Прагнення жити за своїми ідеалами, вироблення цих зразків поведінки може призводити до зіткнень поглядів на життя підлітків та їхніх батьків, створювати конфліктні ситуації. У зв'язку з бурхливим біологічним розвитком і прагненням до самостійності у підлітків виникають труднощі і у взаєминах з однолітками.

Упертість, негативізм, образливість і агресивність підлітків є найчастіше емоційними реакціями на невпевненість в собі.

У багатьох підлітків відзначаються акцентуації характеру - певне загострення окремих рис характеру, що створюють певну вразливість підлітка (невротичні розлади, делінквентна поведінка, алкоголізація і наркоманізація).

Методики вивчення особливостей розвитку особистості і її властивостей:

- опитувальник Кеттелла;
- БАЛ (Брненська анкета особистості);
- характерологічний опитувальник КЛеонгарда;
- шкала оцінки тривожності Тейлора;
- шкала оцінки тривожності Спілбергера;

- шкала депресії;
- методика «незакінчені пропозиції»;
- методика «неіснуюче тварина»;
- методика ДЦЧ (будинок-дерево-людина);
- метод дослідження рівня суб'єктивного контролю;
- методика вивчення самооцінки (по Будассі, Дембо-Рубінштейн та ін.);
- методика вивчення рівня домагань;
- методика типового реагування на конфліктні ситуації (К. Томаса);
- методика Q-сортування.

Методики вивчення властивостей мікрогрупового рівня:

- соціометрія; референтометрія; опитувальники товарищескості;
- методика діагностики міжособистісних відносин Тімоті- Лірі;
- репертуарні решітки;
- ГОО (групова оцінка особистості).

Ситуація розвитку підлітка (біологічні, психічні, особистісно-характерологічні особливості підлітка) передбачає кризи, конфлікти, труднощі адаптації до соціального середовища. Підліток, який не зумів благополучно подолати новий етап становлення свого психосоціального розвитку, що відхилився в своєму розвитку і поведінці від загальноприйнятої норми, отримує статус «важкого». В першу чергу, це відноситься до підлітків з асоціальною поведінкою. Факторами ризику тут є: фізична ослабленість, особливості розвитку характеру, відсутність комунікативних навичок, емоційна незрілість, несприятливе зовнішньо-соціальне оточення. У підлітків з'являються специфічні поведінкові реакції, які становлять специфічний підлітковий комплекс:

- реакція емансипації, яка представляє собою тип поведінки, за допомогою якої підліток намагається визволитися з-під опіки дорослих. Крайній ступінь вираженості цієї реакції - бродяжництво;
- реакція групування з однолітками проявляється в підвищеному інтересі до спілкування з однолітками, орієнтації на вироблення групових норм і цінностей, формування власної субкультури;
- реакція захоплення (хобі), в ній відбивається як віяння моди, так і формуються схильності і інтереси підлітка.

Питання 5. Професійне самовизначення підлітка.

Певні ускладнення виникають у підлітка в процесі професійного самовизначення, свідомого вибору професії. Вибір професії підлітком є багатоетапний процес вироблення і прийняття рішення. При виборі професії виявляється ряд індивідуальних стилів пошуку рішень: імпульсивні рішення, ризиковані рішення, врівноважені рішення, рішення обережного типу, інертні

рішення. Індивідуальні стилі прийняття рішень є відображенням як індивідуально-психологічних, так і особистісних особливостей підлітків. Корекції вимагають імпульсні і інертні рішення.

Методики вивчення процесу самовизначення:

- методика «Карта інтересів»;
- методика ДДО (диференційно-діагностичний опитувальник, автор - Климов).